

Petra Stankovska
Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta, Oddelek za slavistiko
Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija
petra.stankovska@ff.uni-lj.si

NĚKTERÉ FAKTORY DŮLEŽITÉ PRO POSUZOVÁNÍ SLOVNÍ ZÁSOPY V CHORVATSKOHLAHOVSKÝCH BREVIÁŘÍCH

Breviář je liturgická kniha sestavená z několika původem odlišných druhů textů — biblických, patristických, hagiografických, liturgických aj., a proto je i cenným zdrojem pro výzkum chorvatskokirkevněslovenské slovní zásoby. Při procesu vzniku chorvatskohlaholského breviáře jako překladu breviáře latinského byly některé z textů přeloženy přímo z latiny (texty patristické, liturgické a některé biblické), jiné byly použity v dříve pořizovaném staroslověnském znění (některé texty biblické). Oba druhy textů byly dále v průběhu času a při pořizování opisů breviáře upravovány nejen morfologicky a syntakticky, ale i lexikálně. V chorvatskohlaholských breviářích se vyskytují i pasáže, které byly z různých důvodů do původní verze této knihy dodány později (to platí zejména pro texty hagiografické, ale i patristické a v menší míře liturgické a biblické) v pozdějším překladu, na němž se mnohdy ve větší míře uplatňoval vliv místního dobového jazyka. Tato pestrost původu textů se odráží i ve slovní zásobě chorvatskohlaholských breviářů vzniklých do 15. století a při jakémkoli popisu jejich lexikonu a eventuálním formulování závěrů je třeba všechny tyto faktory mít na paměti a velmi pečlivě brát v úvahu jednotlivé textologické vrstvy, k nimž zkoumané lexémy patří.

Chorvatskohlaholský (dále: chhlah.) středověký breviář lze považovat za jistý evropský fenomén díky tomu, že jde o verzi této souborné liturgické knihy, určené pro řádné vedení mnišského života v oblastech s papežskou obediencí, v jiném než latinském jazyce. Dobu vzniku této slovanské

verze breviáře je třeba s největší pravděpodobností klást do poloviny 13. století, kdy byla místně v senjské a krčské diecézi papežem povolena liturgie ve slovanském jazyce¹.

Samotný breviář obsahuje texty různého druhu a původu. Jsou to zejména texty biblické ve formě lekcí — tedy větších souvislých úseků biblického textu, ale i evangelní incipity, jednotlivé přesně či volně citované a jinak upravené biblické verše v liturgických veršících, liturgické veršičky a antifony neobsahující biblické citáty, patristické texty (homilie), hagiografické texty, orace, rubriky atd. Při pořizování chorvatskohlaholské verze breviáře byl jeho text překládán chorvatskými hlaholity z latinské breviářní předlohy² za využití dříve vzniklého staroslověnského překladu biblických textů. Tento starší staroslověnský překlad se v dochovaných chlah. breviářích z období do konce 15. stol., resp. před tridentskou reformou breviáře³ vyskytuje buď ve formě, která je minimálně upravená či neupravená podle latinského znění (např. Job 1,4 z VB1⁴: »*Shodeče že se s(i)n(o)ve ego k sebê tvorahu pir' na vse d(b)ni pomljuče v kupê sv soboju i tri sestri svoe êsti i piti š nimi,*« kteréžto znění téměř přesně odpovídá znění parimejnímu⁵: **СХОДАЩИ** же с(ы)нове его къ себѣ творѣхъ пиръ на вса д(ь)ни поемаще съ собоа сестры своа ѣсти и пити с ними, které velmi jasně vychází z řeckého znění tohoto verše a koresponduje s ním i nápodobou morfologických a syntaktických prvků: **συμπορευόμενοι** δὲ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ πρὸς ἀλλήλους ἐποιοῦσαν πότον καθ' ἑκάστην ἡμέραν **συμπαραλαμβάνοντες** ἄμακαῖτας τρεῖς ἀδελφὰς αὐτῶν **ἐσθίειν καὶ πίνειν** μετ' αὐτῶν), anebo velmi výrazně rozměněná tak, aby co nejpřesněji odpovídala latinskému znění (jako příklad můžeme uvést tentýž verš z knihy Job v Moskevském

¹ Jde o povolení papeže Innocence IV. (1243–1254), která vydal r. 1248 senjskému biskupovi Filipovi a r. 1252 krčskému biskupovi Fruktuosovi. Této dataci vzniku by odpovídal i používaný typ latinského breviáře na daném území, který typologicky na základě zkoumání homiletických textů v Propriu de tempore chlah. breviáře odpovídá dané slovanské verzi breviáře, která byla pořizena podle latinského vzoru této knihy (Stankovska 2015: 460–462).

² To platí zcela jistě o textech homiletických, a to i o těch, které mohly být potenciálně dostupné z řeckého originálu, jako na příklad text Origenových homilií (Stankovska 2008:199).

³ Tridentský koncil (1545–1563) mimo jiné řešil jednotnou úpravu obsahu breviáře, a to zejména nebiblických textů v něm obsažených. Výsledkem byl zreformovaný breviář, v němž např. zcela chybí texty Origenovy a jiné texty byly dodány. Tyto úpravy se týkaly i některých biblických lekcí (např. Ušeničnik 1945:402–403).

⁴ Chlah. breviářní text z knihy Job citujeme podle edice tohoto textu (Zaradija Kiš 1997).

⁵ Parimejní znění citujeme podle edice Grigorovičova parimejníku (Ribarova, Hauptova 1998).

breviáři — Job 1,4 z MO: »*i hořahu s(i)nove ego i tv(o)rahu pirb po domêhv ed(i)nb každo v' domu s'voemb. i posilajuče prizivahu v'se sestri s'voe i jidihu i p'êhu š' nimi*«, který je jasně upravený podle latinského znění, ať už jde o náhradu participia určitým tvarem v minulém čase či o náhradu infinitivů vedlejší větou při zachování stejných lexémů, které byly v původním stsl. překladu, kromě sloves »posilati« a »prizivati«, jež se liší v lat. od řec. verze: »*et ibant filii eius et faciebant convivium per domos unusquisque in die suo et mit-tentes vocabant tres sorores suas ut comederent et biberent cum eis*«, místy i na úkor srozumitelnosti slovanské verze či na úkor respektování systému slovanského jazyka. Tyto úpravy podle latinského textu mohly probíhat buď přímo při sestavování chhlah. breviáře, anebo později při reformě této knihy (Stankovska 2015:460–463).

Právě v lekcích biblického textu se setkáváme se všemi možnými výše zmíněnými překladovými kombinacemi. Mnohdy byl nejspíš v jedné části biblické lekce využit starší staroslověnský překlad (užívaný na Výchoď, pořízený z řeckého originálu a nesoucí stopy řecké předlohy), který však mohl být v jiném opise breviáře variantně upraven podle latinského textu, v další části byl text přeložen přímo pro breviář z latinské breviární předlohy (snad v polovině 13. stol. při příležitosti vzniku chhlah. verze této liturgické knihy), další část lekce mohla být opět přeložena z latinské předlohy později při příležitosti reformy chhlah. breviáře, který se snažil respektovat délku své latinské předlohy (např. ve čtení z knihy Genesis 1,1–2,9, která se čte v adventním cyklu, je jasně patrná hranice užití lexémů *s'tvoriti* a *saz'dati* za lat. *creare* v tom smyslu, že v úseku Gn 1,1–28, kde existoval text jistě použitý ve stsl. překladu, se užívá sloveso *s'tvoriti*, zatímco v zřejmě později dopřeložené části, která je známa z Vatikánského breviáře, ale nikoli z krčských breviářů, je vždy ekvivalent *saz'dati*. Stejně je to v daném textu s distribucí ekvivalentů *pozeb'sti* a *vzrasti* za lat. *germinare* — svým způsobem tedy můžeme hodnotit lexémy *s'tvoriti* a *prozeb'sti* v daném významu jako prvky starší lexikální vrstvy, paleoslovenismy) a při stejné příležitosti reformy zřejmě byl i starší chhlah. text (původně převzatý v neupraveném či málo upraveném stsl. překladu pořízeném z řečtiny) dodatečně upraven a přesněji přizpůsoben latinskému znění. V případě některých čtení se projevují lexikální úpravy v určité skupině památek v celé lekci, jinde jsou změny patrné pouze v jedné části lekce (např. ve výše zmíněném čtení z knihy Genesis). Další úpravy provedené v jednotlivých opisech se většinou omezovaly na lexikální či hláskoslovné změny, které jsou mnohdy důsledně provedené v některých rukopisech, zejména z pozdního 15. století, např. rotacismus v MA ILL *-moretb* místo *možetb*, *ere* místo *eže*, nebo pravidelnou záměnu slovesa *glagolati* slo-

vesem *governiti*, což je časté v týchž rukopisech. Tyto změny se projevují v textech biblických i nebiblických.

V tomto příspěvku se zaměříme na sledování lexikálních variant v biblických textech čtyř knih Starého zákona (Moudrosti, Ester, 1. kniha Makabejská, 2. kniha Makabejská) v jejich maximálním rozsahu z chhlah. breviáře⁶ a na případnou souvislost jejich výskytu s textologickými vztahy všech dostupných variant jejich opisů⁷. Výběr textů těchto čtyř starozákonních knih má několik důvodů. Jednak jsou breviární lekce ze všech těchto knih dostupné v kritických vydáních (Miličić 1999; Badurina Stipčević 2012; Badurina Stipčević 2006; Badurina Stipčević 2009), takže dále můžeme pracovat s jejich edicemi. Za druhé jde o texty, které se čtou v době liturgického mezidobí a jsou tedy i v breviáři uvedeny v relativně souvislé podobě,⁸ čímž téměř odpadají další faktory, které by mohly mít vliv na složitost jejich textové tradice, opisy a výskyt v breviářích (jde především o nestejnou délku úryvků a ve výsledku poměrně nesouvisle dochovaný text, přičemž izolované lekce mohou být příčinou jejich větší textologické variability — to je třeba případ lekcí čtených v adventním cyklu). Za třetí je všeobecně přijímáno tvrzení, že jde o texty původně přeložené z latinské předlohy zřejmě přímo pro breviář (např. Badurina Stipčević 1997:521–526), a tak se nepředpokládá užití nějakého staršího staroslověnského překladu pořízeného na základě řeckého znění. Texty mají také relativně málo lexikálních variant. V neposlední řadě jde o texty, které jdou v chhlah. breviáři dochovány v přibližně stejném rozsahu, což doslova platí o knize Ester a 2. Makabejské, přičemž text knihy Moudrosti je rozsahem zhruba poloviční vzhledem k prvním dvěma a text 1. Makabejské je asi o čtvrtinu rozsáhlejší než první dva.

Při práci nejdříve (1) z každého textu samostatně vypíšeme všechny le-

⁶ V jejich maximálním rozsahu, který je dochovaný v chorvatskohlaholských předtridentských breviářích. Některé z nich obsahují lekce delší — to jsou breviáře pro společnou modlitbu, jiné mají lekce kratší — to jsou breviáře určené pro soukromou modlitbu.

⁷ Zde máme na mysli varianty v opisech dochovaných breviářů, resp. breviární části *Proprium de tempore*, jejichž součástí dané texty jsou.

⁸ Ve všech breviářích se ve zcela souvislé podobě (nehledě na délku textu) objevuje text knihy Moudrosti (1,1–6,25 v VB1 VO N1 N2 PAD MO ILL VB2 VB3 BAR; v ostatních breviářích je celistvý text v rozsahu 1,1–3,16 v LJ do 1,1–1,8 v D215) a knihy Ester (1,1–7,10 v VAT VO MO N2; v ostatních památkách je celistvý text v rozsahu od 1,1–3,6 ve VB2 do 1,1–1,5 v D215, pouze v MR chybí začátek, takže obsahuje text od 1,6 do 1,11). Z 1. knihy Makabejské jsou v breviářích VB1 PAD MR MA D215 některé verše z celkového rozsahu lekcí (1,1–1,16) vypuštěny a podobně je tomu u textu z 2. knihy Makabejské, kde jsou takto vypuštěny verše v N1 LJ Brib DAB PAD MR MA (VB1 tuto knihu nemá vůbec). Přirozeně do tohoto výčtu nezahrnujeme laky v rukopisech.

lexikální varianty,⁹ z nichž se budeme dále zabývat těmi, které se vyskytnou ve skupinách dvou či více rukopisů. U vytipovaných lexémů, které vybíráme přednostně ze synonymních dvojic v rámci variantních míst, budeme (2) sledovat jejich slovanské ekvivalenty ve všech zkoumaných textech bez ohledu na jejich variantnost či nevariantnost v nich. (3) Pokusíme se určit vztah mezi výskytem určité varianty a výsledky textologické analýzy dané části textu, pokud to bude možné. (4) Zkontrolujeme výskyt vytipovaných variantních lexémů i v ostatních textech a zkontrolujeme i případné další ekvivalenty za latinský výraz, který je takto přeložen proto, abychom co nejpřesněji zjistili, jak a ve kterých památkách se dané ekvivalenty používají.

Záměrně opomíjíme lexikální varianty, které jsou produktem jasné opisovačské chyby (např. v breviáři LJ ve verši Sap 1,14: *vseleniel vslav'nie* LJ) či snahy o ve výsledku chybnou interpolaci (např. v D215 ve verši Sap 1,5: *ot nad'hodečago| ot nar(o)dv hodečago* D215 nebo v Lj v Sap 1,10: *ml'voa| molitva* LJ, v VAT v Sap 2,14: *pomišleniem'| p(o)m(i)l(o)vaniemb* VAT, v několika breviářích např. ve verši Sap 2,1: *č(lověčv)scčem'| sr(vdv)cemv* N1 N2 DAB LJ Brib VAT19 nebo Sap 2,3: *razliet sel razdiat' se* LJ, *razdêet se* N2 BRIB), ale i úpravy lexikální nacházející se ojediněle v mladších opisech zřejmě v důsledku snahy o užití dobově, nářečně či kontextově srozumitelnějšího synonyma (např. v Brib ve verši Sap 1,4: *ne vnidet'| ne v'selit se* Brib), neboť nám taková místa o překladu samotném, resp. jeho úpravách podle latinského znění mnoho neprozradí. Taktéž nevěnujeme pozornost variantám vzniklým záměnou prefixů (event. slovotvorných přípon), neboť jde spíše o slovotvornou variaci. Podobné je to přirozeně s pravidelně se opakujícími variantami — např. v Mavrově breviáři důsledné nahrazování lexému *glagolati* slovesem *govoriti*, nebo spojky *iže* spojkou *ki* apod. Pokud vyloučíme tento typ lexikálních variant, zůstane ve sledovaných textech různé množství variant, které se pokusíme uspořádat a okomentovat.

Situace v chhlah. překladové a textové tradici čtyř zde zkoumaných starozákonních knih se výrazně liší. Velice nápadná je téměř úplná absence lexikálních variant v textu knihy Moudrosti (dále: Sap) (*neugod'nv — nepoleznv* za lat. *inutilis*; *lučšii — bolšii* za lat. *melior*), kterou nelze vysvětlit tím, že text z knihy Moudrosti je nejkratší ze zde srovnávaných. Zdá se, že s tímto faktem spíše souvisí podoba textu v breviářích — jako jediný ze zde zkoumaných je kompletní ve všech breviářích s delšími lekcemi, tedy včetně

⁹ Jako první je vždy citována varianta základního textu příslušné edice (rukopis VB1 u knihy Moudrosti, VO u knih Makabejských a N2 u knihy Ester), ostatní variantní rukopisy jsou citovány pod zkratkami (viz seznam na konci článku), které jsou uvedeny vždy v abecedním pořadí.

ně Vrbnického prvního (VB1). Dále v dalším srovnání uvidíme, že obsahuje vždy pouze výrazy, které jsou v dalších textech rozšířenější, a to včetně textu ve VB1, který v dalších dvou (kniha Ester a 2. kniha Makabejská, neboť text 1. knihy Makabejských ve VB1 chybí) zkoumaných textech pravidelně vykazuje na variantních místech »starší«, v chhlah. textu původní výrazy, které byly v dalších opisech odstraňovány a nahrazovány »novějšími« synonymy. V ostatních textech je možné najít proporcionálně zhruba stejný počet synonymních dvojic lexikálních variant – kniha Ester (dále: Est) jich má asi 10¹⁰ (*pirb* – *brakb* za lat. *convivium*; *knezb* – *vladika* za lat. *princeps*; *plbkb* – *ljudi* za lat. *populus*; *zovati* – *vzvati* za lat. *vocari, nominare*; *provenca* – *vladan'e* za lat. *provincia*; *navlačno* – *naqlavnoe* za lat. *praecipuum*; *skop'cb* – *eunuh'* za lat. *eunuch*; *krasanb* – *lêpb* za lat. *pulcher*; *čbstnii predob'rb* – *s'l(o)vuči* za lat. *inclitis*), v 1. knize Makabejské (dále: 1Mak) jich je asi 15 (*knêzb* – *kralb* – *cêsar'b* za lat. *rex*; *cêsarstvovati* – *kraleovati* za lat. *regnare*; *c(êsa)rstvoie* – *imênie* – *kraleovstvie* za lat. *regnum*; *narodb* – *êzïkb* za lat. *gens, natio*; *plbkb* – *ljudb* za lat. *populus*; *koruna* – *vên'cb* za lat. *diadema, corona*; *voïska* – *voevodstvie* – *voin'stvoie* – *voev'stvoie* za lat. *exercitus*; *živêti* – *obitati* (*žitêlb* – *obitelb*) za lat. *habitare*; *vazovati* – *imenovati* – *z'vati* za lat. *vocare, nominare*; *priêti* – *vzeti* za lat. *accipere*; *danb* – *dohodakb* za lat. *tributum*; *ulovlenie* – *sêtb* za lat. *laquaeum*; *slovo* – *besêda* za lat. *sermo*; *rïza* – *s'vïta* – *sukna* za lat. *vestimentum, tunica*; *ud'ržatelb proven'cii* – *nared'benïkb v'ladan'ï zapraefectus provinciarum*) a v 2. knize Makabejské (dále: 2Mak) téměř 30, nicméně většina z nich se objevuje pouze jednou, nebo za různé latinské výrazy (*ljudêi* – *žide* za lat. *Iudaei*; *plbkb* – *ljudi* za lat. *gens, populus, genus*; *narodb* – *êzïkb* za lat. *gens, turba*; *erêi* – *zakonnïkb* za lat. *sacerdos* (*arhierêi* za lat. *summus sacerdos*), *erêïstvo* za lat. *sacerdotium*; *voevoda* – *dužb* – *mužb* – *knezb* za lat. *dux*; *voi* – *voin'stvo* – *voïsko* – *voïv'stvoie* za lat. *exercitus*; *crêk(b)vb* – *hram'* za lat. *templum*; *čuditi se* – *diviti se* za lat. *mirari*; *naiti* – *obrêsti* za lat. *invenio*; *svršati* – *skon'čati* za lat. *consumere, perficere*; *sazdatelb* – *stvoritelb* za lat. *creator*, *sazdati* – *stvoriti* za lat. *creare, facere*; *rêčb* – *večb* – *stvarb* za lat. *res*; *vzeti* – *êti* za lat. *accipere*; *celovb* – *zdravie* za lat. *sanitas*; *kazlêu* – *august* za *kasleu*; *prïtvorb* – *kuť'c'* za lat. *ambitum*; *važgati se* – *vnêtiti se* za lat. *accendere*; *skrinja* – *kïvotb* za lat. *tabernaculum*; *kadil'nb* – *tam'êna* za lat. *incensum*; *vrata* – *d'varb* za lat. *ostium*; *gl(agola)ti* – *tlkovati* za lat. *interpretari*; *knïgi* – *napisana* za lat. *descriptiones*; *prêstavlati* – *priselêvati* za lat. *transmigrare*; *pamet'* – *misalb* za lat. *mens*; *krêplati* – *svečati* za lat. *hortari*).

¹⁰ Uvádíme přibližný počet námi vybraných variant. Jinak dvojic může být i více, ale většinou nesplňují některé z výše uvedených kritérií – např. se vyskytují v jednom rukopise, nebo jsou to varianty předpony apod. Přibližný počet je také dán tím, že se někdy dvojice v textech překrývají a zde se pak uvádějí pouze u jednoho z nich.

Po srovnání všech variantních míst jsme vybrali několik dvojic (či vícečetných skupin) podle výše uvedeného klíče. Výskyt každého z lexémů jsme dále sledovali v ostatních zkoumaných textech, krom toho jsme se zaměřili i na případné jiné ekvivalenty latinských výrazů. U každé dvojice či skupiny variantních výrazů je uvedena zkratka textu, na jehož základě byla dvojice vyčleněna – pokud je doklad z jiného textu, je tento označen v šikmých čarách. Tyto dvojice lexémů jsme rozdělili do skupin podle toho, zda je v doložených textech možno vysledovat textologické souvislosti s jejich variantním výskytem ve sledovaných památkách, či nikoliv. Do první skupiny tak řadíme lexémy, které jsou v některém ze sledovaných textů variantní pouze v určité jeho části a je tedy možno jejich výskyt spojit s existencí či neexistencí určité části textu v jednotlivých zkoumaných breviářích. Do druhé skupiny pak spadají výrazy, u nichž není zřejmá souvislost variantního výskytu a textologické situace.

1. skupina: variantnost výrazu koresponduje s doložením/nedoložením textu v jednotlivých breviářích

Tento typ variant se alespoň v jednom sledovaném textu nachází tak, že na začátku lekce je v rukopisech varianta dvou lexémů (L1, L2), v pokračování lekce se ve všech památkách nachází pouze jedna z nich (L1).

Text z knihy Moudrosti (Sap) takovýto typ variant neobsahuje vůbec. U výrazů, které jsou v ostatních textech variantní nacházíme v celém textu Sap vždy důsledně užívaný lexém jediný: *ljudb* za lat. *populus* (v Sap existuje přesná ekvivalence *ljudb-populus/ljudi-populi* a podobně *člověk* – *homo/člověci* – *homines*), *narodb* za *natio*, *obrěsti* za *invenire*, *césarb* za *rex*, *césarstvie* za *regnum*. To svědčí o textologické nevariabilitě tohoto textu v chhlah. breviářní tradici a v důsledku toho nemožnosti řazení památek podle textu Sap k tzv. »severní« či »jižní«¹¹ skupině chhlah. knih. Vzhledem k jednotnosti textové tradice můžeme předpokládat, že text Sap byl již ve své první verzi pro chhlah. breviář přizpůsoben tak, aby důsledně sledoval latinskou předlohu,¹² a tak jej nebylo třeba dále přizpůsobovat a opravovat.

V textu knihy Ester (Est) stejně jako 2. knihy Makabejské (2Mak) se u většího počtu lexémů setkáváme s tendencí výskytu různocnění na začát-

¹¹ Máme na mysli tradiční dělení breviářů a misálů do dvou textologických skupin – severní, neboli krčsko-istrijskou a jižní, neboli zadarsko-krbavskou.

¹² Touto předlohou byla nejspíše breviářní verze, která byla zcela zřejmě textologicky bližší bibli Clementině než vulgátní verzi, která se např. nápadně liší v Sap 6,22: Vg: diligite sapientiam, ut in perpetuum regnetis – Clem: diligite lumen sapientiae omnes qui praeestis populi – chhlah. VB1: ljubete mudrostb vsi iže vladaete nad ljudimi.

ku textu (zhruba v úseku, který se kryje s délkou textu doloženého v VB1, resp. DR) a v pokračování zůstává pouze jedna z variant. Přehled je uspořádán podle latinských výrazů:¹³

Ester (délka textu ve VB1 1,1–10; v DR 1,1–11)

- convivium* Est 1,3; 1,5; 1,9: *pirb* ve VB1 VO ... | *brakb* VAT Oxf ...
Est od 2,8: *brakb* VAT Oxf VO ... (10x)
/2Mak v 2,27 - části, která přesahuje čtení v VB1 je doložen *brakb*/
- provincia* Est 1,3: *proven'ca* VB1 VO ... | *vladan'e* VAT Oxf ...
Est od 1,6: *vladan'e* VAT VO ... (11x)
- eunuch* Est 1,10: *skop'cb* VB1 VO Oxf ... | *emnuhb* VAT ...
Est od 1,12: *emnuhb* VAT VO Oxf ... (10x), pouze 79: var. *skop'cb* VO
- princeps* Est 1,3; 1,8; 1,11: *knezb* VB1 VO ... | *v'ladika* VAT Oxf ...
Est od 1,6: *v'ladika* VAT VO ... (9x)
/1Mak –užívá nevariantně buď *knezb* nebo *vladika*/
2. kniha Makabejská (délka textu ve VB1 1,1–5; 7–10; 13–16; v DR 1,1–2,14)
- gens* 2Mak 1,27: *narodb* VO ... | *ezikb* VAT Oxf ...
2Mak 4,2: *ezikb* VAT VO ...
/Est má vždy *ezikb* za lat. *gens*/
- Iudaei* 2Mak 1,1; 1,7: *zide* VB1 ... | *ijudêi* VAT Oxf VO ...
zide VB1 VO ... | *ijudêi* VAT Oxf ...
2Mak od 2,14: *ijudêi* VAT VO ... (10x)
/Est vždy *ijudêi* za *Iudaei* (14x)/
- sacerdos* 2Mak 1,10; 1,13; 1,15: *zakonnikb* VB1 ... | *erêi* VAT Oxf VO ...
2Mak od 1,20: *erêi* VAT VO ... (17x)
/1Mak vždy *erêi* (4x)/
- templum* 2Mak 1,13; 1,15; 1,16: *hram'* VB1 ... | *crêk(a)vb* VAT Oxf VO ...
(1x za lat. *fanum*: *crvki* VO ... | *hram'* VB1 ... | *fanb* VAT Oxf ...)
2Mak od 1,18: *crêk(a)vb* (12x)
/Est vždy *crêk(a)vb* (7x) a *fanb* (2x) za *fanum*/

¹³ Celkový výčet všech variant daných lexémů ve sledovaných textech je uveden na konci článku.

<i>invenire</i>	2Mak 1,20: <i>naiti</i> VO DR ... <i>obrêsti</i> VAT Oxf ... 2Mak od 2,1: <i>obrêsti</i> (3×) /Sap vždy <i>obrêsti</i> (7×); Est vždy <i>obrêsti</i> (6×); 1Mak vždy <i>obrêsti</i> (8×)/
<i>res</i>	2Mak 1,34: <i>rêčb</i> VO DR ... <i>večb</i> VAT ... <i>stvarb</i> BAR ... 2Mak od 2,24: <i>večb</i> (8×) /Est vždy <i>večb</i> (3×)/

Takovýto výskyt lexikálních variant v knize Ester a 2. Makabejské lze interpretovat tak, že jde u těchto několika lexémů o odraz prvotní chlah. breviární verze (snad obsažené ve VB1, DR a některých dalších textologicky blízkých opisech) v prvních verších obou knih. Pokračování textu je doloženo v jiném, snad pozdějším překladu, který obsahuje také jiné lexémy (v případě výše uvedených výrazů jsou to: *brakb*, *vladan'e*, *emnuhb*, *v'ladika*, *êzikb*, *ijudêi*, *erêi*, *crêk(a)vb*, *obrêsti*, *večb*). Těmi jsou v některých památkách nahrazeny i výrazy snad původního znění (např. ve VAT Oxf MO aj.), v některých památkách se objevují až v dodaném textu, zatímco v první části textů zůstávají původní varianty (např. VO, o čemž svědčí výskyt výrazů: *pirb*, *proven'ca*, *skop'cb*, *knezb*, *narodb*, *žide*, *naiti*, *rêčb*), což může být způsobeno tím, že zatímco ve VO je prodloužení biblického čtení dodáno v novém překladu s minimálními redakčními zásahy (nebo bez nich) do první části, setkáváme se u jiných breviářů (VAT Oxf MO aj.) s textem lexikálně i v první části lekce přizpůsobeným podle výrazů v části druhé.

V 1. knize Makabejské se výše analyzované slovanské lexémy vyskytují nevariantně, což může snad souviset i se skutečností, že text 1Mak není doložen ve VB1. Většinou se v 1Mak vyskytují obě synonyma, avšak tak, že v jenodm verši je jedno, v druhém zas druhé z nich:

<i>princeps</i>	1Mak 1,1 – 2,16: <i>knezb</i> ; 2,17–2,55: <i>vladika</i> ; od 2,56: <i>knezb</i>
<i>gens</i>	1Mak 1,3–1,34: <i>narodb</i> ; od 1,42: <i>êzikb</i>
<i>diadema</i>	1Mak 1,9: <i>koruna</i> VO Oxf VAT ... <i>vên'cb</i> ... MA MR PAD PM /Sap: <i>vênc'</i> (1×); Est: <i>koruna</i> (2×)/

Variantní výrazy za lat. *diadema* v 1Mak mohou být výsledkem analogie s 1Mak 1,22 a 4,57, kde se vyskytuje lexém *kruna* jako ekvivalent za lat. *corona*.

2. skupina: variantnost výrazu nekoresponduje s doložením/
nedoložením textu v jednotlivých breviářiích

Do druhé skupiny spadají jednak dvojice výrazů, jejichž výskyt je velmi omezený a u nichž z našeho materiálu není možno posoudit zákonitosti použití synonym. Zdá se, že jsou užívána téměř rovnocenně a ani se podle jejich užití nevydělují žádné skupiny breviářiů, i když jedno z nich bývá o něco častější (zde vždy uvedeno jako první):

- inutilis* Sap: *nepolbznb* (2× ve všech památkách),
Sap: *nepolbznb* VO VAT MO ... | *neugod'nb* VB1 ...
- melior* Sap: *bolbši* VAT ... | *lučbši* VB1 VO MO ...
/Est: *bol'sa* 1×/
- mirari* 2Mak: *diviti se* Oxf ... | *čuditi se* VO ...
/Sap: *diviti se* VAT Oxf VO ... | *čuditi se* VB3/

Další čtyři skupiny lexémů se ve zpracovávaných textech vyskytují hojněji, a proto způsob jejich užití můžeme přesněji posoudit a konkrétněji popsat.

- populus* Est 1,5 a od 1,16: *pl'kb* (9× ve všech pam.)
Est 1,11: *pl'komb* Oxf | *ljudemt* VB2 VO ... | *ljudemt i plkomb* VAT ...
/Sap: vždy *ljudb* (5×)/
/1Mak 1,13; 2,66; 3,55; 4,58; 5,18: *ljudb* (ve všech pam.)
1Mak: *plbkb* (19× ve všech pam.)
1Mak 3,3; 3,5; 3,42; 3,43; 5,30; 5,43; 5,60: *plbkb* VO VB2 | *ljudb* VAT MO .../
/2Mak 1,26; 1,29; 4,47; 5,20: *plbkb* (ve všech pam.)
2Mak 2,7; 2,17: *ljudi* + 5,19; 5,22 *ljudi* za lat. *gens* (ve všech pam.)
2Mak 1,10: *plbkb* VO VAT Oxf ... | *ljudi* VB1 PAD ... za lat.: *qui sunt*/

V převážné většině případů se za lat. *populus* ve všech zkoumaných památkách a ve všech textech kromě Sap vyskytuje nevariantně výraz *plbkb* (Est 9×; 1Mak 19×; 2Mak 4×), pouze v Sap vždy a na několika málo místech v ostatních textech je taktéž nevariantně užito výrazu *ljudb* (Sap 5×; 1Mak 5×; 2Mak 2×). Také relativně zřídka se setkáváme s variantním výskytem

obou výrazů, a to (Est 1×; 1Mak 9×; 2Mak 1×). Variantní místa jsou v podstatě náhodně roztroušena v textu, kromě 1Mak, kde nalézáme variantní výskyt obou lexémů v celistvém úseku 3,3–3,43 a 5,30–5,43.

Jediné, co můžeme z tohoto srovnání bezpečně vyvodit je, že se výrazně odlišuje překladatelské řešení u Sap (pouze *ljudb* za *populus*) od ostatních tří knih (převážně *plkb* za *populus*, zřídka *ljudb*).

<i>rex</i>	1Mak: <i>cêsarb</i> (27× ve všech pam.) 1Mak 3,38: <i>cêsarevihb</i> DAB <i>kravejihb</i> VO VAT MO LJ <i>kravevimi</i> VB2 N1 /Sap: <i>cêsarv</i> (2× ve všech pam.)/ /Est: vždy <i>cêsarv</i> Est 2,21: <i>kralb</i> ve verši je <i>rex</i> 2×, podruhé přeloženo jako <i>kralb</i> / 2Mak: <i>cêsarv</i> (32× ve všech pam.) 2Mak 4,25: <i>kralb</i> /
<i>regnare</i>	1Mak, Est, 2Mak vždy <i>cêsarstvovati</i> ; Sap 3,8: <i>vcêsarit' se</i>
<i>regnum</i>	1Mak 1,6; 1,16; <i>cêsarstvie</i> , <i>cêsarstvo</i> 1Mak 1,41; 1,51; 3,32; 3,37: <i>cêsarstvie</i> VO VAT ... <i>kravevstvie</i> N1; <i>cêsarstvie</i> DAB <i>kravevstvie</i> VO VAT ... ; /Sap: <i>cêsarstvie</i> (4× ve všech pam.)/ /2Mak: <i>cêsarstvo</i> , <i>cêsarstvie</i> (5× ve všech pam.)/

Z materiálu vyplývá, že lexém *kralb* je zcela okrajová a zřídka užívaná varianta k obvyklému *cêsarv* za lat. *rex* a totéž platí i pro odvozeniny těchto slov. Zdá se, že v 1Mak v úseku 3,32–3,38 se v některých opisech užívá slovo *kralb* a *kravevstvie* ve snaze o významovou diferenciaci, když jde o pojmenování částí většího celku, které je označeno jako *cêsarstvo*.

<i>exercitus</i>	1Mak3,27; 3,41; 4,10; 4,18; 4,21; 4,30; 4,31 (2×); 5,18; 5,32; 5,38; 5,40; 5,45: <i>voevstvie</i> 1Mak: <i>voev'stvie</i> VO VB2 Oxf ... <i>voinstvie</i> Vat DR LJ ...;
<i>voev'stvie</i>	VAT MO ... <i>voinstvie</i> VO VB2 ... (9× různá distribuce variant) 1Mak 2,66; 5,11: <i>voinstvie</i> 1Mak 3,17; 3,35; 4,34; 5,27; 5,38: <i>voiska</i> /2Mak 3,35; 4,22: <i>voevstvie</i> VO MO N2 VAT 2Mak 5,24: <i>voinstvo</i> VO MO N2 VAT

2Mak 1,13: *voevstvie* VAT Oxf ... | *voinstvo* VB1 PAD MA MR
| *voi* VO DR .../

Podle srovnání lze konstatovat, že lexém *voevstvie* za *exercitus* je o něco frekventovanější než výraz *voinstvo*, oba jsou však užívány paralelně a zřejmě bez zvláštního rozdílu. Zajímavé je užití slova *voiska*, neboť většinou označuje v 1Mak Lysiovo vojsko, tedy napadající, zatímco *voevstvie/voinstvie* se v témž textu užívá pro pojmenování obranných vojenských sborů.

dux 2Mak 1,13; 1,16: *knezb* VAT Oxf ... | *voevoda* VB1 PAD MR
MA | *dužb* VO DR N2
2Mak 4,4: *vladika* + 5,24 *nenavistni vladika* za lat. *Mysarchus*
VO MO N2 VAT
2Mak 5,15: *voditelb* VO MO N2 VAT
2Mak 4,40: *vojb* VO MO N2 VAT
/Est 1,14: *knezb*/
/1Mak 4,2: *voždvb*; 5,6; 5,11; 5,18: *knezb*/

Za výraz *dux* nacházíme mnoho ekvivalentů, které v některých případech snad odrážejí sémantickou šíři latinského slova. Kvůli poměrně malému množství dokladů a velké různorodosti ekvivalentů není možné vysledovat žádné konkrétnější zákonitosti jejich distribuce.

Závěr

Podle distribuce variant ve srovnání s délkou lekcí, resp. s výskytem textů v jednotlivých sledovaných památkách se zkoumané texty dochované v chhlah. breviářích od sebe typologicky liší. V knize Ester a 2. Makedonské se častěji vyskytují varianty v prvních verších — a variantnost se z textu vytrácí tam, kde končí čtení ve VB1. Jiná situace je v knize Moudrosti, která je lexikálně téměř nevariabilní, varianty se nevyskytují vůbec u výrazů, které jsou variantní v Est a 2Mak. Zdá se, že zde VB1 už obsahuje text »mladší«, revidovaný, o čemž by svědčil i úplný rozsah textu, ne pouze krátké »začátky« tak, jak je tomu u Est a 2Mak. V 1Mak je situace v podstatě »neuspořádaná« — těžko je říci, podle jakého »klíče« jsou variantní výrazy distribuovány.

Z různorodosti zkoumaných čtyř textů lze vyvodit, že k lexikálnímu (a textologickému) hodnocení každé lekce, nebo alespoň biblické knihy v chhlah. breviářích je třeba přistupovat individuálně — není možno paušálně soudit »překlad« a jeho dochování, ba ani automaticky řadit bre-

viář jako celek k nějaké textologické skupině. To je možné pouze přibližně a s výhradou, že každý text může mít vlastní textovou tradici.

Distribuce zkoumaných lexémů také přispívá ke klasifikaci textů ve zkoumaných památkách v rámci tradice chhlah. breviáře. Jedním z důležitých poznatků je to, že čtení v breviáři VO jsou často brána jako vzor tzv. »severní« textologické skupiny – v předložené studii se jasně ukazuje, že právě VO má kompilovanou tradici (zřejmě ve většině textů) – dokud jsou doloženy texty v krčských breviářích (zejm. VB1), kopíruje tradici »krčskou«, tam, kde doloženy nejsou, kopíruje »jižní« tradici – někdy s chybami a drobnými výjimkami v jednotlivých lekcích.

1. skupina variantních lexémů:

(Est) **pirь** – **brakь** *convivium*

1,3: pirь velikь N2 BAR Broz DAB DR D215 ILL MA N1 PAD PM Vat19 VB1 VB2 VO| veli br(a)кь Oxf KOS LJ MO VAT, brakь Brib *convivium*

1,5: d'ni pira N2 BAR Broz DAB DR D215 ILL MA PAD PM Vat19 VB1 VB2 VO| d'ni braka Oxf VAT MO Brib LJ KOS d(ь)ni prazdnika braka N1 *dies convivii*

-pir' pripraviti N2 BAR Broz DAB DR D215 ILL MA PAD PM VB1 VB2 VO| brak' prigotoviti Oxf VAT MO Vat19 KOS LJ brakь pripraviti N1 Brib *convivium*

1,9: pirь N2 BAR Broz DAB DR ILL MA MR PAD PM VB1 VB2 VO| b' r(a)кь Oxf VAT MO N1 Vat19 Brib LJ KOS *convivium*

2,18: brakь N2 LJ N1 VB2 VO VAT MO *za convivium*

3,15; 5,4; 5,5; 5,8; 5,12; 5,14; 6,14; 7,7; 7,8: brakь N2 MO VAT VO *convivium*

/2Mak/ 2,27: brakь VO MO N2 VAT *convivium*

/Sap, 1Mak - 0/

(Est) **provenca** – **vladan'e** *provincia*

1,3: ud'ržatelemь proven'cii N2 BAR Broz DAB DR D215 ILL MA PAD PM VB1 VB2 VO| i nared'benikom v'ladan'i Oxf VAT MO N1 Vat19 LJ KOS Brib *praefectis provinciarum*

1,16: vladan'ihь N2 Brib KOS LJ MO VAT VB2 VO N1 *provinciis*

1,20; 1,22; 2,3: vladan'e N2 Brib LJ MO N1 VAT VB2 VO *provincia*

2,18: vladan'emь N2 LJ MO N1 VAT VB2 VO *provinciis*

3,8; 3,12; 3,13; 3,14; 4,3; 4,11: vladan'e N2 MO VAT VO *provincia*

/Sap, 1Mak, 2Mak — 0/

(Est) **skorpъcъ** — **em'nuh** *eunuch, spado*

1,10: skorpъcemъ N2 DAB DR ILL KOS MA MR N1 Oxf PAD PM VB1 VB2
VO| emnuhomъ VAT MO Vat19 Brib LJ *eunuchis*

1,12: po emnusêhъ N2 DR MR PAD PM VB2 VO Oxf VAT MO Vat19 Brib
LJ N1 DAB KOS

1,15: emnusêhъ N2 Brib KOS LJ MO VAT VB2 VO N1 *eunuchos*

2,3: em'nuha N2 VB2 VAT MO LJ N1 Brib VO *eunuchi*

2,14; 2,15: em'nuhъ N2 LJ MO N1 VAT VB2 VO *eunuchus*

2,21: em'nuha N2 LJ MO VAT VB2 VO *eunuchi*

4,4; 4,5; 6,2; 6,14: em'nuhъ N2 MO VATVO *eunuch*

7,9: ot em'nuhovъ N2 MO VAT| ot skorpъcъ VO *de eunuchis*

/Sap/ 3,14: uskoplén' VB1 Broz N1 VB3 VO N2 MO PAD VAT VB2 LJ
DAB *spado*

/1Mak, 2Mak — 0/

(Est) **knezъ** — **vladika** *princeps*

1,3: knezemъ N2 BAR Broz DAB DR D215 ILL MA N1 PAD PM VB1 VB2
VO| v'ladikamъ Oxf VAT MO LJ KOS Brib, vl(a)dat(e)lemъ Vat19 *principibus*

1,8: knezov' N2 BAR Brib Broz DAB DR ILL MA MR PAD PM VB1 VB2
VO| vladik' Oxf VAT MO N1 LJ KOS naredabnikъ Vat19 *principibus*

1,11: ljudemъ i knezemъ N2 DR MR PAD PM VB2 VO| plkomъ i vladikamъ
Oxf ljudemъ i plkomъ i vladikamъ VAT MO Vat19 Brib LJ ljudemъ N1
DAB plkomъ i êzikomъ KOS *populis et principibus*

1,16 (2x); 1,18: vladika N2 Brib KOS LJ MO N1 VAT VB2 VO *princeps*

1,21; 1,22: vladikamъ N2 Brib LJ MO N1 VAT VB2 VO *principibus*

2,18: vladikamъ N2 LJ N1 VB2 VO VAT MO *principibus*

3,1: vladiki N2 LJ VB2 VO VAT MO *principes*

5,11; 6,9: vladiki N2 MO VAT VO *principes*

/1Mak/ 1,1: macêda VO VB2 N2 DR PM ILL PAD MR MA Vat19 DAB
D215 BAR Broz KOS| kn(e)z' Macêdononъ Oxf VAT MO N1 LJ, k'ralъ ma-
cedon'ski Brib *lat. 0*

1,26: knezi VO VB2 Brib DR BAR Broz ILL Oxf PM VAT MO N1 Vat19
N2 LJ KOS DAB *principes*

1,29: kneza VO VB2 Brib DR BAR Broz Oxf PM VAT MO N1 Vat19 N2 LJ

KOS DAB *principem*

1,51: knezi VO VB2 N2 KOS VAT MO LJ N1 *consideratores*

2,17: vladika VO VB2 N2 VAT MO LJ N1 *princeps*

2,55: vladika VO MO N2 VAT VB2 *iudex*

2,66: knezъ voín'stviê VO MO N2 VAT VB2 *princeps militiae*

3,13: knezъ voín'stviê VO VB2 VAT MO N1 Brib DAB N2 LJ *princeps exercitus*

3,55: knezi VO VB2| pentakontare VAT MO DAB N2 *pentecontarcos*

5,6: Timotee kneza VO DAB MO N2 VAT VB2 *Timotheum ducem*

5,11: knezъ voín'stviê VO DAB MO VAT VB2 *dux exercitus*

5,18: Azariju kneza ljudemъ VO MO VAT VB2 *ducem populi*

5,56: vladika sili VO MO VAT VB2 *princeps virtutis*

/2Mak/ 3,4: arhierêi VO MO N2 VAT *princeps sacerdotum*

/Sap - 0/

(1Mak) **narodъ-êzikъ** *gens, natio, turba,*

1,3: narod' VO VAT MO VB2 N2 N1 LJ Brib DAB KOS DR BAR Broz Oxf D215 Vat19 PM PAD MR MA ILL *gentium*

1,4: narodъ VO VAT MO VB2 N2 N1 LJ Brib DAB KOS DR BAR Broz Oxf D215 Vat19 PM PAD MR MA| êzikъ ILL *gentium*

1,11: s narodi VO VB2 N1 DR Oxf VAT MO Vat19 Brib ILL N2 KOS BAR LJ Broz DAB PM PAD MR MA *cum gentibus*

1,13: narodomъ VO MO VB2 N1 DR Broz PM ILL N2 Vat19 Oxf VAT Brib LJ BAR PAD MR MA DAB KOS *gentium*

1,15: v narodêhъ VO VAT MO VB2 N2 N1 LJ Brib DAB KOS DR BAR Broz Oxf Vat19 ILL PM PAD MA MR *in nationibus*

1,34: narodъ VO VB2 KOS DR BAR Broz Oxf VAT MO N1 LJ N2 *gentem*

1,42: êzici VO VAT MO VB2 N2 LJ KOS DR BAR Broz Oxf N1 *gentes*

1,44: êzikъ VO VAT MO VB2 N1 LJ KOS DR BAR Broz N2 *gentium*

2,10: êzikъ VO VB2 N2 KOS VAT MO LJ N1 *gens*

2,12: êzici VO VB2 VAT LJ N1 MO N2 *gentes*

2,18; 2,19: êzici VO MO N2 VAT VB2 *gentes*

2,40: protivu êzikomъ VO VB2 VAT MO DAB N2 *adversus gentes*

2,44: k narodomъ VO VB2 VAT MO DAB N2 *ad nationes*

2,48; 2,68: êzikъ VO MO VB2 N2 VAT *gens*

- 3,10; 3,25; 3,36: êziki VO VB2 VAT MO N1 Brib DAB N2 LJ *gentes*
3,45; 3,48: êzikъ VO DAB MO N2 VAT VB2 *gens*
3, 58: protivu narodomъ VO DAB MO N2 VAT VB2 *adversus nationes*
3,59: ezika VO DAB MO N2 VAT VB2 *gentis*
4,11; 4,14; 4,45; 4,54; 4,60: êzikъ VO MO N2 VAT VB2 *gens*
5,1: êzici VO DAB MO N2 VAT VB2 *gentes*
5,9; 5,10: êzici VO DAB MO VAT VB2 *gentes*
5,15: narodi VO DAB MO N2 VAT VB2 0 a Ptolemaida etc.
5,19; 5,21; 5,22; 5,38; 5,43: êzikъ VO MO VAT VB2 *gens*
5,57: êzikomъ VO| namъ VAT MO (adversum) *gentes*
5,63: êzikъ VO MO N2 VAT *gentium*
/Sap/ 1,11: i uničizeniê razdêlnago êzika VB1 Broz ILL VO MA MO MR
N2 PAD VAT Vat19 VB2 VB3 DAB N1 LJ Brib Oxf BAR PM KOS *et a detractio-
ne parcite linguae*
1,14: narodi VB1 Broz ILL VO MA MO MR N2 PAD VAT Vat19 VB2 VB3
DAB N1 LJ Brib Oxf BAR PM KOS *nationes*
3,8: narodomъ VB1 Broz DAB LJ MO N1 N2 PAD VAT VB2 VB3 VO *na-
tiones*
3,19: narodi VB1 Broz DAB MO N1 N2 PAD VAT VB2 VB3 VO *nationis*
6,3: v narodêh' ljud'skih' VB1 Broz DAB MO N1 N2 PAD VAT VB2 VB3
VO *turbis nationum*
/Est/ 3,6: narodъ N2 MO VAT VB2 VO *natio*
5,11: narodъ N2 MO VAT VO *turba*
1,22: êzikъ N2 Brib LJ MO N1 VAT VB2 VO *gens*;
3,6: êzikъ N2 MO VAT VB2 VO *gens*
3,7; 3,12 (2×): êzikъ N2 MO VAT VO *gens*
(1,22: êzikъ N2 Brib LJ MO N1 VAT VB2 VO *littera*); (3,12: êzikъ N2 MO
VAT VO *lingua*)
/2Mak/ 1,27: narodomъ VO BAR Broz DAB DR PM Vat19| êz(i)komъ Oxf
LJ MO N1 VAT okomъ N2 *gentibus*
-narodi VO BAR Broz DAB DR PM| êzici Oxf LJ MO N1 N2 VAT Vat19
gentes
4,2: êzika VO MO N2 VAT *gentis*
(4,10: êzičskomu običajju VO MO N2 VAT *graecam consuetudinem*; 4,13:
êzičnago VO MO N2 VAT *graecae*)

4,35: narodi VO MO N2 VAT *ex aliis nationibus*

4,40: narodom VO MO N2 VAT *turbis*

(1Mak) koruna — věnъсь — diadema diadema

1,9: koruni VO VB2 N1 DR Oxf VAT MO Vat19 Brib ILL N2 KOS BAR
krune LJ Broz DAB| věnci PM PAD MR MA *diademata*

1,22: krune VO VB2 Brib DR BAR Broz ILL Oxf PM VAT MO N1 Vat19
N2 LJ KOS DAB *coronas*

4,57: krunami VO VB2 N2 VAT MO *coronis*

/Sap/ 5,16: věnc' VB1 Broz DAB N1 PAD VAT VB2 VB3 VO N2 MO *diadema*

/Est/ 1,11: koruna N2 DAB DR MR N1 PAD PM VB2 VO, k'runoju Oxf
VAT MO Vat19 LJ KOS Brib *diademate*

2,17: krunu N2 LJ MO N1 VAT VB2 VO *diadema*

6,8: krunu N2 MO VAT VO *diadema*

/2Mak — 0/

(1Mak) živěti — obitati habitare, žitelъ — obitelъ — obitateľ habitator

1,28: živuče VO VB2 N2 N1 Brib DAB DR BAR Broz Vat19 PM VB2| obitajučihъ Oxf VAT MO LJ KOS

1,38: žiteli VO VB2 DR BAR Broz| obiteli Oxf VAT MO LJ N1 N2 KOS *habitatores*

3,34: ne obětovaše se (!) VO| ubitovaše se MO obitovaše DAB N2 *non habitabatur*

3,36: obitatele VO VAT MO VB2 N2 N1 LJ DAB *habitatores*

/Sap/ 1,14: ni vselit se VB1 BAR Brib Broz DAB KOS LJ VO MA MO N1
N2 PAD PM VAT Vat19 VB2 VB3 MR Oxf ILL *nec habitabit*

/Est - 0/

/2Mak/ 1,14: naměstnikъ VO BAR Broz DR ILL KOS LJ MO N1 PM | obitati hote VB1 PAD MR Oxf VAT MO N1 Vat19 N2 Brib *habitaturus*

3,1: obital' bi VO MO N2 VAT *habitaretur*

5,17: obitajučihъ VO MO N2 VAT *habitantium*

(2Mak) Ijuděi-žide Iudaei

1,1: ijuděi VO BAR Brib Broz DAB DR D215 ILL KOS LJ MO N1 N2 PM
VAT Vat19 Oxf| židom' VB1 PAD MA MR *Iudaeis*

-ijudêi VO BAR Brib Broz DAB DR D215 ILL KOS LJ MO N1 N2 PM VAT
Vat19 Oxf VB1 PAD MA MR *Iudaei*

1,7: židove VO BAR Broz DR D215 ILL MA MR N2 PAD PM Vat19 VB1|
ijudêi Oxf VAT MO N1 Brib Dab LJ Ijudove KOS

Ijudêi (2,14; 2,19; 2,21; 4,11; 4,35; 5,1; 5,11; 5,24+25; 5,27) *Iudaei*

/Sap — 0/

/Est — 14*/ ijudêi za *iudaei*

(2Mak) erêi — zakonnikъ *sacerdos*, arhierêi *summus sacerdos*

1,10: erêi VO BAR Brib Broz DR ILL KOS LJ MO N1 N2 Oxf PM VAT
Vat19| zakonnik' VB1 PAD MR MA *sacerdotum*

1,13 erêi | zakonnika VB1 PAD MR MA *sacerdotum*

1,15: erêi VO BAR Brib Broz DR KOS LJ MO N1 N2 Oxf PM VAT Vat19|
zakonnika VB1 PAD MR *sacerdotes*

1,20; 1,21; 1,23: erêi VO BAR Broz DR D215 ILL MO N2 PM Vat19 Oxf LJ
DAB VAT Brib N1 *sacerdotum*

1,30: erêi VO BAR Broz DR Oxf N1 Vat19 VAT MO LJ N2 *sacerdotes*

1,35: erêem' VO BAR Broz VAT MO LJ N1 N2 Brib DR *sacerdotes*

3,1: arhierêê VO MO N2 VAT *pontificis*

3,4: arhierêju VO MO N2 VAT *principe sacerdotum*

3,10; 3,16; 3,21; 3,32; 3,33: arhierêi VO MO N2 VAT *summus sacerdos*

3,15: erêi VO MO N2 VAT *sacerdotes*

3,33: erêju VO MO N2 VAT *summo sacerdoti*

3,35: erêi VO MO N2 VAT 0

(4,11: zakonniki graênъ VO N2 VAT MO *legitima civium*)

4,13: erêê VO MO N2 VAT *summi sacerdotis*

4,14: erêi VO MO N2 VAT *sacerdotes*

/1Mak/ 2,1; 3,51; 4,42; 5,67: erêi *sacerdotes*

/Sap, Est — 0/

(2Mak) crêki — hram' *templum*

1,13: crêk(b)vъ VO BAR Brib Broz DR ILL KOS LJ MO N1 N2 Oxf PM
VAT Vat19| hram' VB1 PAD MR MA *in templo*

1,15: crêkve VO BAR Brib Broz DAB DR KOS PM| hrama VB1 PAD MR
fana Oxf VAT MO LJ N1 N2 Vat19 *fani*

-cr(ь)kvъ VO BAR Brib Broz DAB DR KOS LJ MO N1 N2 Oxf PM VAT
Vat19| hram' VB1 PAD MR *templum*

1,16: crêkvi VO BAR Broz DR PM Oxf VAT MO LJ N1 N2 Brib DAB| hra-
ma VB1 PAD MR Vat19 *laquearis*

1,18: crêkve VO BAR Broz DAB DR ILL PM VAT MO LJ N1 N2 Vat19
Brib, om. Oxf *templi*

-crkvi VO BAR Broz DAB DR ILL PM Oxf VAT MO LJ N1 N2 Vat19 Brib
templo

1,34: crêkvъ VO BAR Broz DR VAT MO LJ N2 Vat19 Brib N1 *templum*

2,9: cr(ь)kv VO DR VAT MO LJ N1 N2 Brib *templi*

2,19: cr(ь)kve VO VAT LJ N1 N2 Brib MO *templi*

2,22: cr(ь)kvъ VO Brib LJ MO N2 VAT N1 *templum*

3,2: crêkavъ VO N2 VAT MO *templum*

3,4: nastavnikъ crêkve VO N2 VAT MO *praepositus templi*

3,12; 4,14; 5,15; 5,21: crêkvъ VO MO N2 VAT *templum*

(!) 5,16: ot inêhъ crêkavъ (?pro cêsarevъ?) i gradovъ VO MO N2 VAT *ab
aliis regibus et civitatibus*

/Sap/ 3,14: v domu g(ospodъ)ni VB1 Broz PAD VO MO N2 VAT VB3 LJ
DAB VB2 N1 *intemplo Domini*

/Est/ 5,1: crъki za *basilica*

/1Mak/ 1,22; 1,45; 1,47; 2,8; 4,49; 4,50; 4,57: crêk(ь)v(ь) za *templum*

(5,43 k' fanu *ad fanum*; 5,44 fanъ *fanum*)

(2Mak) **naiti** — **obrêsti** *invenire*

1,20: naidoše VO BAR Broz DR D215 ILL PM| obr(e)toše Oxf VAT MO LJ
N1 N2 Vat19 Brib DAB *non invenerunt*

2,1; 2,5; 2,6 obrêsti VO DR VAT MO LJ N1 N2 Brib *invenire*

/Sap/ 1,2: obrêtaet' VB1 Brib Broz ILL VO MA MR N2 PAD PM Vat19
VB2 VB3 N1 MO VAT DAB Oxf BAR KOS D215 LJ *invenitur*

1,16 iz'obrêtajut' VB1 Brib Broz ILL VO MA MR N2 PAD PM Vat19 VB2
VB3 N1 MO VAT DAB Oxf BAR LJ *arcessierunt*

2,11: obrêtaet' se VB1 Brib Broz DAB LJ MO N1 N2 PAD VAT VB2 VB3
VO *invenitur*

3,5: obrête VB1 Broz VO VB2 N1 PAD MO LJ VAT DAB VB3 N2 *invenit*

5,10: ne obrečet se VB1 Broz DAB VO MO N1 PAD VB2 N2 VAT VB3 *non
invenire*

5,11 obrêtaet se 2× - VB1 Broz DAB VO MO N1 PAD VB2 N2 VAT VB3
invenitur 2×

6,11: obrečut' VB1 Broz DAB VO MO N1 PAD VB2 N2 VAT VB3 *invenient*

6,13 obrečet' se VB1 Broz DAB VO MO N1 PAD VB2 N2 VAT VB3 *inve-
nietur*

/Est/ 2,9; 2,22; 5,8: obrêsti za *invenire*

4,16: obrêsti za *reperire*

1,5; 7,3: obrêtati za *invenire*

/1Mak/ 1,11; 1,23; 2,46; 2,52; 2,63; 4,5; 5,6: obrêsti za *invenire*

1,60: obrêtati za *invenire*

(2Mak) rêčъ — večъ — stvarъ *res*

1,34: rêčъ VO Brib DR| večъ VAT MO LJ N1 N2 Vat19 stvarъ BAR Broz *rem*

2,24; 2,31; 3,8; 3,9; 3,40; 4,6; 5,8: večъ VO MO N2 VAT *res*

4,49: seežde veči radi VO MO N2 VAT *quam ob rem*

/Est/ 2,10; 2,22; 5,6: večъ za *res*

2. skupina variantních lexémů:

(Sap) neugodъnъ — nepolezъnъ (ugodъnъ) *inutilis*

2,1: neugodno est' VB1 BAR Brib Broz DAB ILL LJ MA MO MR N1 N2
Oxf PAD VAT VB2 VB3 VO *cum taedio est*

2,11: nepolezъno VB1 Broz DAB LJ N1 PAD VB2 VB3 VO N2 MO Brib VAT
inutile

2,12: neugodn' VB1 Broz DAB LJ N1 PAD VB2 VB3| nepolezъnъ VO N2
MO Brib VAT *inutilis*

4,5 nepolezъn' VB1 Broz VO MO N2 PAD VB2 VB3 N1 VAT DAB *inutilis*

5,10 ugodn' est VB1 Broz VO MO N2 PAD VB2 VB3 N1 VAT DAB *placens*

5,14 ugodna bo bê VB1 Broz VO MO N2 PAD VB2 VB3 N1 VAT DAB *pla-
cita enim erat*

/Est, 1Mak, 2Mak - 0/

(Sap) lučъši — boľъši *melior*

4,1: krasn' VB1 Broz VO MO N2 PAD VB2 VB3 N1 VAT DAB *melior*

6,1: lučša VB1 Broz DAB VO MO N1 PAD VB2| boľša e(stъ) N2 VAT VB3
melior

/Est/ 1,19: bol'ša N2 Brib LJ MO N1 VAT VB2 VO *melior*

/1Mak, 2Mak — 0/

(2Mak) čuditi se — diviti se *mirari*

1,22: čuêhu se VO BAR Broz DR D215 ILL PM | divili se Oxf LJ N1 Vat19
Brib N2 DAB vidêli bi VAT om. MO *mirarentur*

/Sap/ 5,2: diviti se VB1 Broz DAB VO MO N1 N2 PAD VAT VB2 | čudi-
ti se VB3 *mirabuntur*

/Est/ 1,6: divънъ N2 BAR Broz DAB DR ILL MA MR PAD PM VB1 VB2
VO Vat19 Oxf VAT MO N1 Brib LJ KOS *mirus*

/1Mak 0/

(Est) плѣкъ — ljudi *populus, gens*

1,5: pl'kъ N2 BAR Broz DAB DR D215 ILL MA PAD PM Vat19 VB1 VB2
VO Oxf VAT MO Brib LJ KOS N1 *populum*

1,11: ljudemъ i knezemъ N2 DR MR PAD PM VB2 VO | plkomъ i vladi-
kamъ Oxf ljudemъ i plkomъ i vladikamъ VAT MO Vat19 Brib LJ ljudemъ N1
DAB plkomъ i êzikomъ KOS *populis et principibus*

1,16: pl'kъ N2 Brib KOS LJ MO N1 VAT VB2 VO *populus*

2,10: pl'kъ N2 LJ MO N1 VAT VB2 VO *populum*

2,20: pl'ka N2 LJ MO VAT VB2 VO *populum*

3,8; 3,11; 4,8; 7,3; 7,4: pl'kъ N2 MO VAT VO *populus*

/Sap/ 3,8: ljudi VB1 Broz DAB LJ MO N1 N2 PAD VAT VB2 VB3 VO *po-
pulis*

4,14: ljudi videêei VB1 Broz DAB MO N1 N2 PAD VAT VB2 VB3 VO *po-
puli videntes*

6,3: v narodêh' ljud'skih' VB1 Broz DAB MO N1 N2 PAD VAT VB2 VB3
VO *turbis nationum*

6,22: c(êsa)ri ljudъski VB1 Broz DAB MO N1 N2 PAD VAT VB2 VB3 VO
reges populi

6,22: vsi iže vladaete nad ljudimi VB1 Broz DAB MO N1 N2 PAD VAT
VB2 VB3 VO *ut in perpetuum regnetis*, var. /Clementina/: *omnes, qui praeestis
populis*

/1Mak/ 1,13: ljudi VO MO VB2 N1 DR Broz PM ILL N2 Vat19 Oxf VAT
Brib LJ BAR PAD MR MA DAB KOS *de populo*

1,30: плѣкъ VO VB2 Brib DR BAR Broz Oxf PM VAT MO N1 Vat19 N2 LJ
KOS DAB *populum*

- 1,41: pl'kь VO VAT MO VB2 N2 LJ KOS DR BAR Broz Oxf N1 *populus*
1,51: nad pl'komь VO VB2 N2 KOS VAT MO LJ N1 *super populum*
1,52: plьka VO MO VB2 N2 VAT LJ KOS| êzikь N1 *de populo*
1,53; 2,6; 2,7: plькь VO KOS LJ MO N1 N2 VAT VB2 *populus*
1,58: plьku Izdrailevu VO VB2 N2 KOS VAT MO LJ N1 *Israeli*
1,62: ot pl'ka Izdraileva VO VB2 N2 KOS VAT MO LJ N1 *in Israel*
1,64: na pl'ku VO VB2 N2 KOS VAT MO LJ N1 *super Israel*
2,16: ot plьka Izdraileva VO VB2 N2 VAT MO LJ N1 *de Israel*
2,66: lьuda VO MO N2 VAT VB2 *populi*
2,67: plьka VO MO N2 VAT VB2 *populi*
3,3: plьku VO VB2 N1| lьudu VAT MO Brib LJ lьudemь N2 DAB *populo*
3,5: plькь VO VB2| lьудь VAT MO Brib LJ lьudi N1 DAB N2 *populum*
3,42: plьku VO VB2| lьudu VAT MO N2 lьudemь DAB
3,43: plьka VO VB2| lьuda VAT MO N2 lьudi DAB *populi*
-plькь VO VB2 VAT MO N2 DAB *pro populo*
3,55: voje lьudemь VO DAB MO N2 VAT VB2 *duces populi*
4,17; 4,55; 4,61: plькь VO MO N2 VAT VB2 *populus*
4,58: v lьudehь VO MO N2 VAT VB2 *in populo*
5,2; 5,4; 5,16: plькь VO DAB MO N2 VAT VB2 *populus*
5,6: pl'kь VO VB2 VAT MO N2| lьudi DAB *populum*
5,18: knezь lьudemь VO MO VAT VB2 *ducem populi*
5,19; 5,42: plькь VO MO VAT VB2 *populus*
5,30: plькь VO VB2| lьудь VAT MO *populus*
5,43: plькь VO VB2| lьудь VAT MO *populus*
5,53: lьudi one zemle VO MO VAT VB2 *extremos*
5,53: plькь VO| lьudi VAT MO *Ijudas ... extremos*
5,60: ot plьka Izdrailova VO MO VAT de populo Israel
-plcê VO| lьudu VAT MO *in populo*
/2Mak/ 1,10: plькь iže estь VO BAR Brib Broz DR ILL KOS LJ MO N1 N2
Oxf PM VAT Vat19| lьudi že VB1 PAD MA MR ... (*qui sunt*)
1,26: plькь VO BAR Broz DR PM Vat19 Oxf VAT MO LJ N1 N2 DAB *populo*
1,29: plькь VO BAR Broz DR PM Vat19 Oxf VAT MO LJ N1 N2 *populum*

2,7: savkuplenie ljudi VO DR VAT MO LJ N1 N2 Brib *congregationem populi*

2,17: ljudi VO Brib N1 N2 VAT LJ MO *universum populum*

4,47: рѣкъ VO MO N2 VAT *populo*

5,19: ljudi radi VO MO N2 VAT *propter gentem*

-ljudi VO MO N2 VAT *gentem*

5,20: рѣка VO MO N2 VAT *populi*

5,22: ljuda VO MO N2 VAT *gentem*

(1Mak) **кralь-cêsarь** *rex*

1,1: macêda VO VB2 N2 DR PM ILL PAD MR MA Vat19 DAB D215 BAR Broz KOS| **kn(e)z'** Macêdonopъ Oxf VAT MO N1 LJ, **k'ralь** macedon'ski Brib *lat. 0*

-cêsara persidskago VO VB2 N2 DR PM ILL PAD MR MA Vat19 DAB D215 BAR Broz KOS Oxf VAT MO N1 LJ Brib *regem*

1,2: cêsari VO N2 Brib Broz VB2 DR Oxf PAD VAT PM MR MA N1 Vat19 ILL DAB N2 D215 LJ KOS BAR MO *reges*

1,10: cêsara VO VB2 N1 DR Oxf VAT MO Vat19 Brib ILL N2 KOS BAR LJ Broz DAB PM PAD MR MA *regis*

1,13: k cêsaru VO MO VB2 N1 DR Broz PM ILL N2 Vat19|niki Oxf VAT Brib LJ BAR PAD MR MA DAB KOS *ad regem*

1,18: cêsaru VO VAT MO VB2 N2 N1 LJ Brib DAB KOS DR BAR Broz Oxf Vat19 ILL PM PAD MA MR *regem*

1,29: cêsar VO VB2 Brib DR BAR Broz Oxf PM VAT MO N1 Vat19 N2 LJ KOS DAB *rex*

1,41; 1,42: cêsarь VO VAT MO VB2 N2 LJ KOS DR BAR Broz Oxf N1 *rex*

1,44: cêsar VO VAT MO VB2 N1 LJ KOS DR BAR Broz N2 *rex*

1,50: cêsara VO VB2 N2 KOS VAT MO LJ N1 *regis*

1,54; 1,57: cêsarь VO VB2 N2 KOS VAT MO LJ N1 0

2,15; 2,19; 2,22; 2,23; 2,25: cêsar VO LJ N1 N2 MO VAT VB2 *rex*

2,31; 2,33; 2,34: cêsarevъ VO DAB MO N2 VAT VB2 *regis*

2,49: cêsarevo VO MO N2 VAT VB2 *regis*

3,14: cêsarevo VO Brib DAB LJ MO N1 N2 VAT VB2 *regis*

3,26; 3,27: k cêsaru VO VB2 VAT MO N1 Brib DAB N2 LJ *ad regem*

3,32 kralev'skago VO VB2 VAT MO N1 Brib DAB N2 LJ *regali* + kralev'skie *regia*

3,38: kraleviň VO VAT MO LJ kralevimi VB2 N1| cêsareviň DAB N2
3,39; 3,42: cêsarevu VO VAT MO VB2 DAB N2 *rex*
4,3: cêsareva VO MO N2 VAT VB2 *regis*
/Sap/ 6,2: c(êsa)ri VB1 Broz DAB VO MO N1 PAD VB2 N2 VAT VB3 *reges*
6,10: c(êsa)ri VB1 Broz DAB VO MO N1 PAD VB2 N2 VAT VB3 *reges*
/Est/ mnohokrát, vždy cêsarъ za *rex*
2,21: kralъ N2 LJ MO VAT VB2 VO *rex*
/2Mak/ 32 x cêsarъ za *rex*;
4,25: kralъ VO MO N2 VAT *rex*

(1Mak) cêsarstvovati – kralevati

1,7: cêsarstvova VO N2 LJ Oxf VB2 PAD PM DR MR MA N1 Brib ILL
DAB BAR Vat19 KOS Broz VAT MO *regnavit*
1,16: cêsarstvovati VO VAT MO VB2 N2 N1 LJ Brib DAB KOS DR BAR
Broz Oxf Vat19 ILL PM PAD MA MR *regnare*
-cêsarstvuet VO VAT MO VB2 N2 N1 LJ Brib DAB KOS DR BAR Broz
Oxf Vat19 ILL PM PAD MA MR *regnaret*
/Sap/ 3,8: vc(êsa)rit se VB1 Broz N1 VB3 VO N2 MO PAD VAT VB2 LJ
DAB *regnabit*
/Est/ vždy cêsarstvovati za *regnare*
/2Mak/ 1,7: cêsarstvujuču VO BAR Broz DR D215 ILL MR PAD PM VB1
MA Oxf VAT MO LJ N1 N2 Vat19 Brib DAB KOS *regnante*

(1Mak) c(êsa)rstvie – imênie – kralevstvie

1,6: c(êsa)rstvie VO D215 N2 LJ cêsarstvo Oxf VB2 PAD PM DR MR MA
N1 Brib ILL DAB BAR Vat19 KOS Broz| imênie VAT MO
1,16: cêsarstvo VO VAT MO VB2 N2 N1 LJ Brib DAB KOS DR BAR Broz
Oxf Vat19 ILL PM PAD MA MR *regnum*
-cêsarstvi VO VAT MO VB2 N2 N1 LJ Brib DAB KOS DR BAR Broz Oxf
Vat19 ILL PM PAD MA MR *regna*
1,41: cêsarstviju VO VAT MO VB2 N2 LJ KOS DR BAR Broz Oxf| kra-
lev'stvu N1 *regno*
1,51: kralev'stvu VO VB2 N2 KOS k'ralevstviju VAT MO LJ| c(êsa)rstvu
N1 *regno*
3,32: kralev'skago VO VAT MO VB2 N1 LJ| c(êsa)rskago DAB krali N2
regali

-kralév'skie VO VAT MO VB2 N2 N1 LJ| c(êsa)rstviê DAB *regia*
3,37: kralév'stva VO VAT MO VB2 N1 kralévstviê N2 LJ| cêsarstva DAB
regni
/Sap/ 1,14: cêsarstvie VB1 BAR Brib Broz DAB KOS LJ VO MA MO N1
N2 PAD PM VAT Vat19 VB2 VB3 MR Oxf ILL *regnum*
5,16: krasotu c(êsa)rstviê VB1 Broz DAB N1 PAD VAT VB2 VB3 VO N2
MO *regnum decoris*
6,5: c(êsa)rstviju VB1 Broz DAB VO MO N1 PAD VB2 N2 VAT VB3 *regni*
6,20: k cêsarstviju VB1 Broz DAB VO MO N1 PAD VB2 N2 VAT VB3 *ad*
regnum
/2Mak/ 1,7: ot cêsarstva VO BAR Broz DR D215 ILL MA MR N2 PAD
PM Vat19 VB1 Oxf VAT MO N1 Brib DAB LJ KOS *a regno*;
2,17 cêsarstvie *regnum*; 3,38 cêsarstva *rerum*; 4,2 cêsarstviê *rerum*; 4,7 cê-
saristviê *regnum*

(1Mak) **voi — voiska — voevodstvie — voevstvie — voinstvie** *exercitus*
1,4: silu voev'stviê krêpkihъ VO VB2 N2 DAB KOS Oxf Vat19 PM PAD
MR MA ILL| voinstviê VAT DR MO D215 BAR Broz N1 LJ Brib *virutem for-*
tem nimis
2,44: voin'stviê VO VB2 VAT MO N2| voevstvie DAB *exercitum*
2,66: knezъ voin'stviê VO VB2 VAT MO N2 *princeps militiae*
3,13: knezъ voin'stviê VO VB2 VAT MO N1 Brib N2 LJ| k. voevstviê
DAB *princeps exercitus*
3,17 voisku VO VB2 VAT MO N1 Brib DAB N2 LJ *exercitum*
3,23 voin'stviê VO VB2 N2| voevstviê VAT MO Brib DAB LJ N1 *exercitus*
3,27 voev'stvie VO VB2 VAT MO N1 Brib DAB N2 LJ *exercitum*
3,34 voin'stviê VO VB2 N1| voevstviê VAT MO N2 DAB N2 LJ *exercitum*
3,35 voisku VO VAT MO VB2 N2 N1 LJ DAB *exercitum*
3,37 voev'stviê VO VAT MO VB2 LJ DAB| voinstviê N1 N2 *exercitum*
3,41 voev'stviê VO VAT MO VB2 DAB N2 *exercitus*
3,42 voiska VO VAT MO VB2 DAB N2 *exercitus*
4,4: voin'stvo VO VB2 N2| voevstvie VAT MO *exercitus*
4,9: s voev'stviemъ VO| voevod'stviem N2| s voemъ VAT MO| ŝb'stvi-
em' VB2 *cum exercitu*
4,10; 4,18; 4,21; 4,30; 4,31 (2x): voev'stvie VO MO N2 VAT VB2 *exercitum*
4,16: muži ego VO VB2| voevstvie ego VAT MO N2

4,34: voiski VO MO N2 VAT VB2 *exercitu*
4,37: voín'stvie VO VB2| voev'stvie VAT MO N2 *exercitus*
5,11: knezъ voín'stviê VO DAB MO VAT VB2 *dux exercitus*
5,18: voev'stviemъ VO MO VAT VB2 *exercitu*
5,27: postaviše voisku VO MO VAT VB2 *constituerunt*
5,28; 5,32; 5,38; 5,40; 5,45: voev'stvie VO MO VAT VB2 *exercitus*
5,38: voisku VO MO VAT VB2 *exercitum*
5,40: voev'stviê VO| voinstviemъ VAT VB2, voinstviê MO *exercitus*

/2Mak/ 1,13: s' besčisl'nimi voi VO BAR Broz DR ILL KOS PM| neizmêr-
no voinstvo VB1 PAD MA MR bez'mêrníe voistvie Oxf VAT MO LJ N1 N2
MO LJ N1 N2 Vat19 Brib *immensus exercitus*

3,35; 4,22: voev'stvie VO MO N2 VAT *exercitus*

5,24: s voín'stvomъ VO MO N2 VAT *cum exercitu*

/Sap, Est – 0/

(2Mak) knezъ – voevoda – vojъ – dužъ – mužъ *dux*

1,13: mužъ VO DR KOS PM dužъ N2 Vat19 ILL BAR Broz| samъ voevoda
VB1 PAD MR MA kn(e)zъ ta Oxf LJ N1 Brib VAT MO *dux ipse*

1,16: duža VO BAR Broz DR N2 PM Vat19| voevodu VB1 PAD MR kne-
za Oxf VAT MO LJ N1 Brib DAB *ducem*

4,4: vladiku VO MO N2 VAT *ducem*

4,40: voemъ VO MO N2 VAT *duce*

5,15: voditelemъ VO MO N2 VAT *ducem*

5,24: nenavistnago vladiku VO MO N2 VAT *Mysarchum*

/Sap - 0/

/Est/ 1,14: knezi N2 Brib KOS LJ MO N1 Oxf VAT VB2 VO *duces*

/1Mak/ 4,2: voždi VO VB2 voji N2| vsi VAT MO *duces*

5,6: Timotee kneza VO MO VAT VB2 *Timotheum ducem*; 5,11: knezъ vo-
ín'stviê VO MO VAT VB2 *dux exercitus*; 5,18: Azariju kneza VO MO VAT
VB2 ljudemъ *ducem populi*

Seznam zkratek

- BAR – Baromicův breviář, 1493, papír, tištěný, Benátky, dochováno 6 exemplářů.
- Brib – Bribirský breviář, 1470, pergamen, Záhřeb, Arhiv HAZU, sign. IIIb6.
- Broz – Brozičův breviář, 1493, papír, existuje více než 20 exemplářů
- DAB – Dabarský breviář, 1486, pergamen, Záhřeb, Archiv HAZU, sign. IIIc21.
- DR – Dragučský breviář, 1407, pergamen, Záhřeb, Arhiv HAZU, sign. IIIb25.
- D215 – breviář z archívu sv. Petra, 15. stol., pergamen, Řím, Bibl. Apostolica Vaticana, sign. Cap. S. Pietro D215.
- ILL – Vatikánský 10. breviář, 1485, pergamen, Řím, Bibl. Apostolica Vaticana, sign. Borg. Illir. 10.
- KOS – prvotisk breviáře, 1491, papír, dochováno 5 exemplářů, Benátky, Biblioteca nazionale Marciana, sign. Breviario glagolitico inc. 1235.
- LJ – 2. lublaňský breviář, 15. stol., pergamen, Lublaň, Narodna in univerzitetna knjižnica, sign. Ms 163.
- MA – Mavrův breviář, 1460, pergamen, Záhřeb, NSK, sign. R 7822.
- MO – Moskevský breviář, 1442–43, pergamen, Moskva, Rossijskaja gosudarstvennaja biblioteka, Zbirka Sevastyanov, sign. Fond 270, 51.
- N1 – 1. novljanský breviář, 1459, pergamen, Novi Vinodolski, farní úřad.
- N2 – 2. novljanský breviář, 1495, pergamen, Novi Vinodolski, farní úřad.
- Oxf – Oxfordký breviář-misál, 14. stol., pergamen, Oxford, Bodleian Library, sign. MS. Canon lit. 172.
- PAD – Padovský breviář, pol. 14. stol., pergamen, Padova, Biblioteca Universitaria sign. MS 2282.
- VAT – Vatikánský breviář, pol. 14. stol., pergamen, Řím, Bibl. Apostolica Vaticana, sign. Borg. Illir. 5.
- Vat19 – Vatikánský breviář, r. 1465, pergamen, Řím, Bibl. Apostolica Vaticana, sign. Vat. Slav. 19.
- VB1 – Vrbnický první breviář, 14. stol., pergamen, farní úřad ve Vrbniku.
- VB2 – Vrbnický druhý breviář, 14. stol., pergamen, farní úřad ve Vrbniku.
- VB3 – Vrbnický třetí breviář, 15. stol., pergamen, farní úřad ve Vrbniku.
- VO – breviář Víta z Omišlje, r. 1396, pergamen, Vídeň, Österreichische Nationalbibliothek, sig. Cod. Slav. 3 .

Seznam literatury

- Badurina Stipčević, Vesna. 1997. Mlađi hrvatskoglagoljski biblijski prijevodi. Damjanović, Stjepan (ur.). *Prvi hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova 1*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 521–526.
- Badurina Stipčević, Vesna. 2006. Knjige o Makabejcima u hrvatskoglagoljskoj književnosti: Prva knjiga o Makabejcima u hrvatskoglagoljskim brevijarima. *Slovo* 54–55, s. 5–126.
- Badurina Stipčević, Vesna. 2009. Knjige o Makabejcima u hrvatskoglagoljskoj književnosti: Druga knjiga o Makabejcima u hrvatskoglagoljskim brevijarima. *Slovo* 59, s. 1–75.
- Badurina Stipčević, Vesna. 2012. *Hrvatskoglagoljska knjiga o Esteri*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Clementina Vulgata. <http://vulsearch.sourceforge.net/html/index.html>. (29. IV. 2017.).
- Fischer, Bonifatius (ur.). 1983. *Biblia Sacra iuxta vulgatum versionem*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Miličić, Irena. 1997–99. Starozavjetna Knjiga Mudrosti u hrvatskoglagoljskim brevijarima. *Slovo* 47–49/1997–99, s. 57–112.
- Rahlfs, Alfred. 1979. *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Ribarova, Zdenka. 1987. Knjiga proroka Jone. *Slovo* 37, s. 123–159.
- Ribarova, Zdenka, Zoe Hauptova, 1998: *Grigorovičev parimejnik I*. Tekst so kritički aparat. Skopje: MANU.
- Stankovska, Petra. 2008. Textová tradice a revize patristických breviárních textů. *Slovo* 58, s. 191–217.
- Stankovska, Petra. 2015. Odnos sadržaja sačuvanih hrvatskoglagoljskih i latinskih srednjovjekovnih brevijara. *Zbornik radova iz znanstvenog skupa održanog 5. – 6. listopada 2012 g. na Krku*, s. 447–466.
- Ušeničnik, Franc. 1945. *Katoliška liturgija*. Ljubljana: Škofijski ordinariat v Ljubljani.
- Zaradija Kiš, Antonija. 1997. *Knjiga o Jobu u hrvatskoglagoljskoj književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.

Neki važni čimbenici za procjenu leksika u hrvatskoglagoljskim brevijarima

Sažetak

U prilogu su obrađene leksičke varijante koje se nalaze u tekstu četiriju biblijskih knjiga u hrvatskoglagoljskim srednovjekovnim brevijarima — knjiga Mudrosti, Ester, I. i II. knjiga o Makabecima. Varijantni izrazi i varijantna mjesta u tim tekstovima nisu brojni, a od njih smo istaknuli one koji se nalaze u više proučenih tekstova. Nakon analize došli smo do zaključka da se ta četiri teksta vrlo razlikuju prema distribuciji leksičkih varijanata i prema tekstološkim faktima. Posebnoga je tipa knjiga Mudrosti, jer je cijeli tekst sačuvan u svim kodeksima s duljim lekcijama, a istovremeno se u njemu ne nalaze gotovo nikakve značajne leksičke varijante za razliku od teksta Ester i II. knjige o Makabecima, gdje se jasno vidi korespondencija među potvrđenim leksičkim varijantama u dijelu koji se nalazi i u Vrbničkom prvom i Dragučkom brevijaru, a nakon završavanja njihova teksta nema za proučavane riječi više nikakvih varijanata. Zanimljivo je da se u brevijaru Vida z Omišlja (pripada “sjevernoj” tekstološkoj skupini hrvatskoglagoljskih brevijara) obično kombinira leksički dio odgovarajući tekstu u Vrbničkom Prvom brevijaru, a nakon njegova završavanja mijenja se leksik i u njemu nalazimo izraze koje koristi Vatikanski brevijar (pripada “južnoj” tekstološkoj skupini). U tekstu I. knjige o Makabecima, za koji nemamo potvrđen prijevod u Vrbničkom prvom brevijaru, ne možemo pojavljivanje leksičkih varijanata nikako povezati s duljinom teksta u brevijarima ili drugim tekstološkim faktima.

Ključová slova: chorvatská redakce církevní slovanštiny, slovní zásoba, breviář, textologie, lexém

Ključne riječi: hrvatska redakcija crkvenoslavenkoga jezika, leksikon, brevijar, tekstologija, leksem

